

Zimoch-Piaskowska, Izabela

Organizacja kształcenia na poziomie średnim w szkołach Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Częstochowie w latach 1948–1956

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 20, 375-399

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Izabela ZIMOCH-PIASKOWSKA

Organizacja kształcenia na poziomie średnim w szkołach Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Częstochowie w latach 1948–1956

Zakończone sukcesem tzw. Bloku Demokratycznego, sfalszowane wybory parlamentarne z 19 stycznia 1947 r. przypieczętowały przejęcie pełnej kontroli nad oświatą przez partię, która natychmiast przystąpiła do ofensywy ideologicznej w szkolnictwie¹. Odpowiednie komórki organizacyjne powołane w strukturach PPR miały za zadanie podporządkować całą oświatę partii, zarówno pod względem organizacyjnym, jak i programowym. Zmonopolizowanie przez PPR ośrodka wytyczającego politykę oświatową w kraju doprowadziło do wyraźnego upolitycznienia, czy może raczej upartyjniienia polityki oświatowej w Polsce². Odtąd kierunki, którymi miała podążać oświata, były formułowane przez przedstawicieli partii, którzy często byli jednocześnie wysokimi urzędnikami państwowymi i zawierane w dokumentach partyjnych. Na naradzie oświatowej PPR 30 października 1948 r. podkreślono konieczność wzmocnienia w programach nauczania ideologii marksistowsko-leninowskiej oraz wprowadzenia nowych treści i metod nauczania marksistowskiego. Hasła rewizji programów nauczania i treści podręczników w kierunku usunięcia tzw. elementów „reakcyjnych”, nasylenia treści nauczania ideologią materializmu historycznego oraz pogłębienia tematyki związanej z przodującą rolą ZSRR w świecie nadawały ster dokonującym się zmianom³.

¹ Zob. L. Szuba, *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956*, Lublin 2002, s. 133.

² R. Grzybowski, *Przełomy polityczne jako momenty zwrotne w polityce oświatowej PRL*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989)*, red. R. Grzybowski, Toruń 2004, s. 48–49.

³ E.J. Kryńska, S.W. Mauersberg, *Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945–1956*, Białystok 2003, s. 69.

Utworzone w 1949 r. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, powstałe w wyniku połączenia istniejących dotąd Robotniczego i Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, w okresie stalinowskim było organizacją oświatową o znaczącym wpływie na szkolnictwo. Już w 1947 r. pracą RTPD zainteresowane było PPR, zgodnie z decyzją Komisji Oświatowo-Kulturalnej KC PPR z czerwca 1947 r. placówki RTPD miały stanowić wzór dla wszystkich szkół⁴. Towarzystwo było organizacją robotniczą o jednolitym charakterze, wzbudzało z tego powodu żywe zainteresowanie partii. Według PPR do zadań towarzystwa, obok prowadzenia wzorcowych placówek dla dzieci i młodzieży robotniczej, należeć miało rozpracowywanie pedagogiki marksistowskiej, walka z tzw. wpływami reakcyjnymi oraz rozwijanie światopoglądu socjalistycznego młodzieży. Do zadbania o interesy RTPD w miejscowych radach narodowych, włączając w to zapewnienie subwencji dla towarzystwa, zostali włączeni starostowie i radni należący do PPR⁵.

Zgodnie z zaleceniami Komisji Oświatowo-Kulturalnej KC PPR z 31 X 1947 r., Ministerstwo Oświaty miało przekazać pod zarząd RTPD aż 20% ogólnej liczby szkół oraz większość nowych budynków⁶. W założeniach Ministerstwa Oświaty szkoły TPD miały pełnić rolę „przodujących placówek wychowania socjalistycznego i nauczania opartego na naukowym poglądzie na świat”⁷. W październiku 1948 r. władzę w towarzystwie przejął Eustachy Kuroczko, szef opanowanego już wcześniej przez partię ZNP, który opracował statut szkoły ogólnokształcącej RTPD. Szkoły towarzystwa miały pracować w oparciu o program obowiązujący w szkołach państwowych i publicznych, jednak z katalogu przedmiotów nauczania wyłączono religię, zniesiono praktyki i emblematy religijne⁸.

RTPD zakładało swoje szkoły w miastach wojewódzkich, powiatowych i innych o zwartym skupieniu ludności robotniczej. Towarzystwo prowadziło trzy typy szkół, tj. szkoły ogólnokształcące stopnia podstawowego, stopnia podstawowego i licealnego, tzw. jedenastolatki oraz licea pedagogiczne. Do powszechnej praktyki partii należało tworzenie szkół TPD w dzielnicach typowo robotniczych, gdzie znajdował się zarazem odpowiednio wyposażony budynek szkolny. W 1949 r. Okólnik nr 2 Zarządu Głównego TPD uprościł zmianę formy organizacyjnej szkół, szkoły podstawowe można było odtąd przekształcać w tzw. szkoły rozwojowe TPD po uzyskaniu zgody Kuratorium Okręgu Szkolnego oraz w porozumieniu z Zarządem TPD⁹.

Najprawdopodobniej w okresie stalinowskim w Częstochowie pod szyldem TPD funkcjonowały trzy szkoły. Miasto należało jeszcze do województwa kieleckiego, kiedy w roku szkolnym 1948/1949 Zarząd Główny TPD zaplanował

⁴ K. Kosiński, *Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL*, Warszawa 2006, s. 125.

⁵ L. Szuba, dz. cyt., s. 174.

⁶ K. Kosiński, dz. cyt., s. 125.

⁷ Tamże.

⁸ L. Szuba, dz. cyt., s. 174.

⁹ Tamże, s. 174–175.

powstanie ogólnokształcących szkół TPD w każdym województwie. Oddział częstochowski towarzystwa, podejmując inicjatywę utworzenia szkoły TPD w mieście Częstochowa, swoją decyzję uzasadniał w następujący sposób: „[...] Częstochowa jest ośrodkiem uprzemysłowionym, a więc robotniczym z jednej strony, a ze względów na wpływy klerykalne, posiada tendencje utrzymania sprzeczności i fanatyzmu. Przeto świecka szkoła typu tepedowskiego jest w tych warunkach jedyną niezbędną, jako wolną od tego wpływu dla szerzenia ideologii socjalistycznego wychowania młodych kadr o światopoglądzie marksistowsko-leninowskim, więc pionierów budowy Polski socjalistycznej”¹⁰. I Szkołę Podstawową i Liceum Ogólnokształcące TPD otworzono przy pomocy Zarządu Głównego TPD oraz partii i władz lokalnych, terenowych i centralnych w 1949 r. przy ulicy Kopernika 27, jako szkołę rozwojową ogólnokształcącą stopnia podstawowego i licealnego¹¹. W pierwszym roku pracy liczyła 7 on klas podstawowych i jedną licealną. Wówczas przyjmowano bez selekcji wszystkie zgłaszające się dzieci, jednak jak napisano w sprawozdaniu z pracy szkoły: „trzon młodzieży był właściwy, bo towarzysze partyjni zapisali wiele swoich dzieci do szkoły i pomagali jej”¹². II Szkoła Ogólnokształcąca Koedukacyjna TPD stopnia podstawowego i licealnego w Częstochowie-Rakowie uruchomiona jesienią 1952 r., podobnie jak pozostałe szkoły TPD, została otwarta w dzielnicy robotniczej o sprzyjającym klimacie politycznym, o którym napisano: „Środowisko, jakie stanowi Raków, jest pod względem politycznym pozytywne, na które silnie oddziałuje organizacja partyjna PZPR na terenie huty”¹³. W trakcie wizytacji o jednej ze szkół TPD napisano, że znajduje się w „środowisku, w którym widoczne jest oddziaływanie kleru Jasnej Góry. [...] około 70% młodzieży uczęszcza na komplety religijne (są wśród nich niejednokrotnie dzieci członków partii)”¹⁴. Choć w mieście Częstochowa umieszczano szkoły TPD w dzielnicach robotniczych, gdzie odczuwalne było oddziaływanie partii, jak wynika z zachowanej dokumentacji, wpływ na te środowiska miało również sanktuarium jasnogórskie, a ulegali mu nawet „towarzysze partyjni”. Można przypuszczać, że szerzenie świeckiego światopoglądu, jako jednego z podstawowych celów szkół TPD, miało w tym miejscu z punktu widzenia interesów partii szczególne znaczenie.

Baza materialna szkół TPD na terenie Częstochowy pozostawiała wiele do życzenia. Budynek szkolny I Szkoły Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącego TPD, o kubaturze 4142,17 m³, w roku szkolnym 1951/1952 mieścił 10 całkowi-

¹⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APK), TPD Zarząd Okręgu w Katowicach (dalej: TPD), sygn. 30, k. 35.

¹¹ Tamże.

¹² APK, TPD, sygn. 33, k. 183.

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), zespół: Ministerstwo Oświaty w Warszawie, sygn. 1382, k. 275.

¹⁴ APK, zespół: Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach (dalej: PRWN), sygn. 493, k. 114.

cie wyposażonych sal lekcyjnych, gabinet dyrektora, sekretariat, pokój higienistki, pokój nauczycielski, salę gimnastyczną, szatnię, kuchnię i jadalnię¹⁵. Szkoła nie dysponowała jednak pracownikami naukowymi, na które brakowało pomieszczeń. Pomoce naukowe do biologii, fizyki i chemii oraz jeden stojak do map, przechowywano w dwóch szafach w jednym z pokoi. Bardzo mała sala gimnastyczna mogła pomieścić jednocześnie zaledwie 20 ćwiczących osób. Na jej skromnym wyposażeniu pozostawały: drabinki, koziół, skrzynia i materace. Boisko szkolne o powierzchni 112 m² nie było przystosowane do ćwiczeń gimnastycznych, a szkoła nie posiadała funduszków na jego przystosowanie¹⁶. Baza materialna szkoły TPD w Częstochowie-Rakowie na dzień 1 października 1952 r. obejmowała, położony na peryferiach miasta, nowo wybudowany lokal dwupiętrowy o kubaturze 16 700 m³, z centralnym ogrzewaniem, mieszczący 15 sal lekcyjnych, w których jednocześnie naukę pobierać mogło 600 uczniów. W budynku znajdowały się: sala gimnastyczna, aula, biblioteka i czytelnia oraz sale przygotowane pod pracownie – biologiczną, geograficzną, prac ręcznych i fizykochemiczną, które jednak, oprócz ostatniej, nie były wyposażone, nie spełniały więc swojej roli. Szkoła nie posiadała w tym czasie własnego sprzętu szkolnego, więc uczniowie korzystali z wypożyczonych mebli¹⁷. Jeszcze w roku 1955/1956, choć II TPD posiadało już ogrodzenie, brakowało bramy, co nastęrczało trudności z utrzymaniem otoczenia budynku w czystości. Od początku funkcjonowania placówki w nowym budynku występowały problemy z centralnym ogrzewaniem, które nie działało w pewnych partiach szkoły, zmuszając do ustawiania pieców w salach lekcyjnych¹⁸. Przykład szkół częstochowskich pokazuje więc, że nie zawsze placówki TPD mogły poszczycić się idealnymi budynkami i wyposażeniem, borykając się z podobnymi problemami jak inne szkoły.

Biblioteka I TPD w czerwcu 1952 r. liczyła łącznie 3811 tomów, z czego 226 stanowiły książki ideologiczne. Z biblioteki korzystało 226 uczniów, w tym 120 uczniów stopnia licealnego. Napotymano na trudności w rozwoju czytelnictwa w szkole spowodowane oddaleniem lokalu czytelnia od budynku szkoły o 10 minut drogi – biblioteka znajdowała się w II Alei 31¹⁹. Podobną ilością książek dysponowała w roku szkolnym 1952/1953 biblioteka szkolna II TPD, która liczyła 3807 tomów, w tym 3546 literatury uczniowskiej i 261 nauczycielskiej. Za bibliotekę odpowiedzialna była nauczycielka języka polskiego na stopniu licealnym – Krystyna Biskup²⁰.

Szkoły TPD były koedukacyjne. W I Szkole Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącym TPD w Częstochowie w roku szkolnym 1951/1952 funkcjonowały

¹⁵ APK, TPD, sygn. 33, k. 226.

¹⁶ Tamże, k. 222.

¹⁷ APK, TPD, sygn. 30, k. 39.

¹⁸ APK, PWRN, sygn. 491, k. 232.

¹⁹ APK, TPD, sygn. 33, k. 202, 204.

²⁰ APK, TPD, sygn. 30, k. 61.

dwie klasy VIII i po jednej IX i X. Łączna liczba uczniów klas licealnych wynosiła 150 osób, ze znaczną przewagą dziewcząt (67,76%) nad chłopcami (32,24%)²¹. W kolejnym roku liczba oddziałów licealnych zwiększyła się do sześciu, szkoła osiągnęła wówczas pełną organizację rozwoju, posiadając XI klas²². Skład socjalny młodzieży klas licealnych (VIII–X) w I TPD przedstawiał się w roku 1951/1952 następująco: 79 uczniów pochodzenia robotniczego (52,67%), 46 – z inteligencji pracującej (30,67%) oraz 25 – pochodzenia chłopskiego (16,67%)²³. W rok później skład socjalny młodzieży przedstawiał się podobnie. Wśród 192 uczniów uczęszczających do klas licealnych (VIII–XI) I TPD dominowała młodzież robotnicza (54,17%), co trzeci uczeń klas licealnych był potomkiem inteligencji pracującej (33,33%), a tylko mniej więcej co 10 był pochodzenia chłopskiego (12,5%)²⁴. O ile więc odsetek młodzieży inteligenckiej nieznacznie wzrósł, zmalała ilość młodzieży chłopskiej. Szczególne uprzywilejowanie młodzieży robotniczo-chłopskiej w dostępie do szkół TPD, rzeczywiście pozwoliło uczniom o pochodzeniu robotniczym kontynuować naukę na poziomie średnim, o czym świadczy struktura socjalna szkół, jednak młodzież chłopska korzystała ze szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w niewielkim stopniu.

Tabela 1. Struktura socjalna młodzieży klas licealnych w I Szkole Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącym TPD w Częstochowie w latach 1951/1952–1952/1953

Lata	Pochodzenie						Razem	
	robotnicy		chłopi		inteligencja pracująca			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1951/1952	79	52,67	25	16,67	46	30,67	150	100
1952/1953	104	54,17	24	12,5	64	33,33	192	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie APK, TPD, sygn. 33, k. 183; APK, PWRN, sygn. 1134.

Skład socjalny młodzieży w szkole na Rakowie kształtował się podobnie jak w I TPD. W roku szkolnym 1952/1953 naukę w oddziałach licealnych (VIII–XI) pobierało tam łącznie 272 uczniów, w tym 120 chłopców (44,12%) i 152 dziewczęta (55,88%)²⁵. Najliczniejsze były klasy VIII (80 uczniów) i IX (88 uczniów), na trzecim miejscu pod względem liczebności znajdowały się klasy X (67 uczniów). Klasy VIII–X liczyły po dwa oddziały, klasa XI była jednooddziałowa

²¹ APK, TPD, sygn. 33, k. 184.

²² APK, PWRN, sygn. 1134, k. 3–4.

²³ APK, TPD, sygn. 33, k. 183.

²⁴ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 4.

²⁵ APK, TPD, sygn. 30, k. 60.

i liczyła 37 uczniów²⁶. Spadek liczby uczniów w klasie XI może świadczyć o działających mechanizmach selekcji szkolnej.

O przyjęciu do klasy VIII decydowały społeczne komisje kwalifikacyjne, sprawdzające poza przygotowaniem rzeczowym kandydatów także ich pochodzenie społeczne, co miało umożliwić kształcenie na poziomie średnim młodzieży robotniczej i chłopskiej. Instrukcja z 1 czerwca 1948 r. zapewniała pierwszeństwo w przyjmowaniu do klas licealnych w kolejności: dzieciom robotników, chłopów mało- i średniorolnych, nauczycieli oraz inteligencji pracującej²⁷. Zarządzenie Ministra Oświaty z 24 kwietnia 1950 r. zobowiązywało kierownictwo szkół do powołania zespołów społeczno-pedagogicznych, które miały zajmować się kierowaniem młodzieży do liceów ogólnokształcących. Kryterium selekcji stanowiło, obok uzdolnień, zainteresowań i postępów w nauce, także pochodzenie społeczne. Podobne komisje powoływano przy liceach ogólnokształcących. W otrzymanych przez nie wytycznych zalecano w pierwszej kolejności przyjmowanie młodzieży o pochodzeniu robotniczo-chłopskim²⁸. Również w następnych latach zarządzenia władz obligowały licea ogólnokształcące do ulepszenia składu socjalnego uczniów na drodze zwiększenia odsetka młodzieży o pochodzeniu robotniczym za pomocą odpowiedniej polityki rekrutacyjnej, stypendialnej i internatowej²⁹.

Zgodnie z ogólnymi zaleceniami przebiegał również nabór do oddziałów licealnych szkół TPD na terenie Częstochowy. Rekrutacja do klasy VIII w I TPD w roku szkolnym 1951/1952 została przeprowadzona przez sześciuosobową Komisję Społeczno-Pedagogiczną, w skład której oprócz dyrektora szkoły Janiny Puczyńskiej weszli: delegat Miejskiej Rady Narodowej – Wanda Sowier, przedstawiciel Związków Zawodowych – Litwiński, członkowie Rady Pedagogicznej – Eugeniusz Krajewski i Marian Bethier oraz członek ZMP – Henryka Żukowska. Decyzją komisji, po przeprowadzeniu rozmów indywidualnych z kandydatami, dotyczących warunków rodzinnych, zainteresowań i zbadaniu poziomu umysłowego młodzieży, spośród 128 kandydatów przyjęto 77 uczniów. Zarówno wśród kandydatów, jak i wśród przyjętych większość stanowiły dziewczęta (49 osób, tj. 63,64%). W składzie socjalnym nowo przyjętych dominowała młodzież pochodzenia robotniczego – 60%, pozostali to młodzież chłopska – 11%, inteligentka – 23% oraz dzieci wojskowych i rencistów inwalidów – 6%. Większość młodzieży inteligentkiej stanowiły dzieci pracowników umysłowych z awansu, którzy dawniej byli robotnikami lub też pracowników aparatu partyjnego³⁰.

²⁶ Tamże.

²⁷ S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie po II wojnie światowej (1944–1956)*, Warszawa 2005, s. 73; *Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1948, nr 5, poz. 112.

²⁸ L. Szuba, dz. cyt., s. 185–186.

²⁹ Tamże, s. 201.

³⁰ APK, TPD, sygn. 33, k. 217.

W następnym roku Komisja Społeczno-Pedagogiczna, pracując w oparciu o instrukcję z dnia 4 maja 1953 r. /Nr SO-3-2436/53/ w sprawie rekrutacji do klasy VIII, po rozpatrzeniu 126 podań przyjęła w poczet licealistów 76 kandydatów, w tym 55 (72,37%) dziewcząt i 21 (27,63%) chłopców. W składzie socjalnym nowo przyjętych zdecydowanie przeważały dzieci robotnicze – 55 osób (72%), pozostali to potomkowie chłopów małopolskich (6%) i średniorolnych (1%), inteligencji pracującej (13%) i inni (8%)³¹. Odpowiednia polityka rekrutacyjna pozwalała zatem kształtować strukturę społeczną klas licealnych zgodnie z interesem władz.

Formą faworyzowania młodzieży robotniczo-chłopskiej w dostępie do liceów ogólnokształcących był także system stypendialny. W roku szkolnym 1951/1952 w I TPD stypendium, przydzielane komisyjnie z udziałem przedstawicieli ZMP, pobierało 44 uczniów. W pierwszej kolejności otrzymała je młodzież robotnicza (68,18%), pól sieroty oraz młodzież pochodzenia chłopskiego do 3 ha ziemi (20,45%), w dalszej kolejności dzieci inteligencji pracującej (11,36%). Najwięcej stypendiów otrzymały dziewczęta (70,45%), co wiązało się z osiąganymi przez nie, lepszymi niż w przypadku chłopców, wynikami w nauce. Wysokość stypendiów wahała się od 60 do 160 zł, z tym że tylko 4 osoby (9,09%) otrzymały najwyższe stypendium, najwięcej uczniów – 24 (54,54%) – otrzymało stypendium w kwocie 90 zł, pozostali stypendyści (36,36%) po 60 zł³². Największą grupę stypendystów stanowiła młodzież robotnicza, należy jednak pamiętać, że w szkołach TPD na terenie Częstochowy stanowiła ona największy odsetek uczniów. Pomoc materialna nie ograniczała się do stypendium, inną formą pomocy był zakup z funduszy Wydziału Oświaty w Katowicach odzieży zimowej na sumę 2500 zł, koszul i krawatów dla młodzieży zrzeszonej w ZMP oraz koszulek na gimnastykę³³.

Kadra szkół RTPD wybierana była przez szkolny komitet organizacyjny w porozumieniu z władzą szkolną i po wcześniejszym uzgodnieniu z przedstawicielami partii. W skład personelu wchodziłi zwykle nauczyciele oddani Polsce Ludowej³⁴. Uprzywilejowanie szkół TPD widoczne było także w zakresie pensji nauczycieli, którzy otrzymywali co najmniej 10% dodatku pobieranego uposażenia³⁵. W roku szkolnym 1951/1952 I TPD liczyło łącznie 22 pracowników fizycznych i umysłowych, z czego 15 było członkami ZOZ. Spośród członków ZOZ 3 osoby należały do PZPR, 3 do ZMP, 9 było bezpartyjnych. Ośmiu nauczycieli podejmowało pracę w organizacjach społecznych poza szkołą, jedenastu działało na terenie szkoły³⁶.

³¹ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 66.

³² APK, TPD, sygn. 33, k. 216.

³³ Tamże, k. 217.

³⁴ L. Szuba, dz. cyt., s. 175.

³⁵ Tamże.

³⁶ APK, TPD, sygn. 33, k. 199.

W klasach licealnych pracowało 11 nauczycieli, spośród których 8 stanowiły kobiety, kadra była więc sfeminizowana. Większość zatrudnionych posiadała wymagane kwalifikacje do nauczania w szkole średniej.

Tabela 2. Kadra I TPD w roku szkolnym 1951/1952 – nauczyciele klas licealnych VIII–XI

Lp.	Imię i nazwisko	Rodzaj zatrudnienia	Kwalifikacje	Przedmiot
1.	Janina Puczyńska	etat	dplom nauczyciela szkoły zawodowej, mgr historii	historia
2.	Barbara Kierat	etat	dplom nauczyciela szkoły podstawowej, WKN geografia	geografia, wychowanie fizyczne
3.	Kazimierz Wiśniewski	etat	mgr filozofii, dyplom nauczyciela szkoły średniej	język polski
4.	Maria Tomaszewska	etat	kurs języka rosyjskiego	język rosyjski
5.	Martyna Głodkowska	etat	Uniwersytet Warszawski w zakresie prawa	fizyka, chemia
6.	Maria Gądzio	etat	dplom nauczyciela szkoły średniej, mgr filozofii w zakresie języka francuskiego	język francuski
7.	Helena Karwan	kontraktowy	dplom nauczyciela szkoły średniej, mgr filozofii w zakresie języka niemieckiego	język niemiecki
8.	Bogusława Tymoczko	kontraktowy	średnie	służba Polsce
9.	Teresa Wielgut	etat	dplom nauczyciela szkół średnich	matematyka
10.	Marian Bethier	etat	Seminarium Nauczycielskie	śpiew, wychowanie fizyczne, przysposobienie sportowe
11.	Eugeniusz Krajewski	etat	Seminarium Nauczycielskie, WKN biologia	biologia, rysunki

Źródło: opracowanie własne na podstawie APK, TPD, sygn. 33, k. 224–226.

Spośród 13 nauczycieli pracujących w klasach licealnych II Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Licealnego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Częstochowie-Rakowie w roku szkolnym 1952/1953 nie wszyscy posiadali wymagane kwalifikacje do nauczania w szkole średniej – 4 osoby (30,77%) nie posiadały odpowiednich kwalifikacji. Troje nauczycieli należało do PZPR³⁷.

³⁷ APK, TPD, sygn. 30, k. 63.

Tabela 3. Nauczyciele klas licealnych Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Licealnego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Częstochowie-Rakowie w 1952 r.

Lp.	Imię i nazwisko	Kwalifikacje	Staż zawodowy w latach	Rodzaj zatrudnienia	Klasy	Zajęcia pozalekcyjne
1.	Tadeusz Dyl (dyrektor)	dplom magistra filozofii – specjalność pedagogika, geografia	22	etat	IX–XI	—
2.	Tadeusz Biskup	PWSP Kraków, specjalność język polski	12	etat	VIII–XI	kierownik świetlicy
3.	Krystyna Biskup	dplom magistra filologii polskiej	—	etat	VII–X	biblioteka
4.	Cecylia Filipezyk	PWSP, specjalność biologia	—	etat	VI–XI	kółko biologiczne
5.	Ezechił Hybsz	dplom nauczyciela szkoły podstawowej, specjalność matematyka, chemia	27	etat (bez kwalifikacji)	VIII–X	kółko chemików
6.	Stefan Sikora	Seminarium Nauczycielskie, WKN, specjalność geografia	16	etat	VI–X	kółko krajoznawcze
7.	Jadwiga Miller	Pedagogium, Wakacyjny Kurs Wychowania Fizycznego III stopnia	8	etat	IV–XI	kółko tańca
8.	Tadeusz Muszyński	Liceum Pedagogiczne, Kurs Wychowania Fizycznego II stopnia	3	etat	V–XI	SKS
9.	Zdzisława Pawłowska	dplom magistra filozofii, specjalność historia	10	etat	VI–XI	czytelnia
10.	Emilia Pupko	liceum – Szwajcaria, specjalność język rosyjski	7	etat (bez kwalifikacji)	VI–XI	—
11.	Józef Jędrychowski	Uniwersytet – Poznań, specjalność język angielski, język francuski	—	etat	VIII–XI	czytelnia
12.	Tadeusz Zelechowski	średnia szkoła techniczna, specjalność fizyka	6	etat (bez kwalifikacji)	VIII–XI	kółko radiotechniczne
13.	Natalia Mogiła	Uniwersytet Warszawski (4 lata), specjalność matematyka	8	etat (bez kwalifikacji)	VIII–XI	—

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APK, TPD, sygn. 30, k. 63.

Również w kolejnych latach zdarzało się, że brakowało nauczycieli z odpowiednimi kwalifikacjami, na przykład w roku szkolnym 1954/1955 w obsadzie II TPD brakowało nauczycieli języka rosyjskiego i fizyki³⁸.

³⁸ APK, PWRN, sygn. 490, k. 59–60.

Zwykle dyrektorami częstochowskich szkół TPD zostawali członkowie PZPR³⁹, naciskano aby do partii przynależało jak najwięcej przedstawicieli grona pedagogicznego, a podczas wizytacji oceniano światopogląd poszczególnych nauczycieli oraz ich postawę wobec religii⁴⁰. W szkole TPD na Rakowie w roku szkolnym 1954/1955 podczas wizytacji stwierdzono, że „słabą stroną jest brak nauczycieli partyjnych”, bazę przyszłej organizacji partyjnej na terenie szkoły miało stanowić 5 nauczycieli należących do ZMP⁴¹.

Ofensywa ideologiczna w oświacie, a zatem również indoktrynacja nauczycieli, odbywała się przy czynnym zaangażowaniu ZNP. Znaczącą część prac o charakterze polityczno-ideologicznym przejmowały Zakładowe Organizacje Związkowe działające w oparciu o instrukcje Zarządu Głównego ZNP. ZOZ w szkole TPD na Rakowie w roku szkolnym 1950/1951 otrzymała polecenie organizowania obok szkolenia zawodowego także szkolenia ideologicznego, prowadzone dla grona pedagogicznego lekcje pokazowe miały uwzględniać metodę dialektyczną⁴². Zadania ZOZ w I TPD obejmowały natomiast: kształcenie ideologiczne nauczycieli, kontrolę realizacji zobowiązań, dyscyplinę i socjalistyczny stosunek do pracy, czy wreszcie „upolitycznienie nauczyciela i szkoły we wszystkich przejawach życia organizacyjnego i pozaszkolnego”⁴³. Celem odbywających się co drugi tydzień zebrań samokształceniowych w I TPD w roku szkolnym 1951/1952 było podnoszenie świadomości ideowo-politycznej nauczycieli oraz jakości pracy i realizacji programów. Efekt tych zabiegów, jak czytamy w sprawozdaniu z pracy Zakładowej Organizacji Związkowej, był zgodny z odgórnymi założeniami: „Nauczycielstwo pod wpływem samokształcenia stosuje na wszystkich lekcjach naukowy pogląd na świat i stosuje wskazania marksistowsko-leninowskie w nauczaniu i wychowaniu”⁴⁴. Nauczyciele I TPD brali udział w różnych formach dokształcania ideologicznego i zawodowego, takich jak: konferencje sierpniowe, praca ośrodków metodycznych, czytali czasopisma naukowe, omawiali lekcje otwarte, podkreślając kształtowanie światopoglądu naukowego u młodzieży⁴⁵, uczyli się również języka rosyjskiego.

W sprawozdaniu I TPD za rok szkolny 1951/1952 w punkcie zatytułowanym: „Troska o socjalistyczną treść nauczania” za najważniejsze kwestie uznano postawę nauczyciela i „urabianie jej w samokształceniu ideologicznym”. Stwierdzono przy tym, że „Materializm dialektyczny i historyczny, ekonomikę socjalizmu, zagadnienia współczesne znają u nas wszyscy nauczyciele i dali tego dowód, składając egzamin ideologiczny na stopień co najmniej dobry. W lek-

³⁹ APK, PWRN, sygn. 493, k. 109; APK, TPD, sygn. 30, k. 63.

⁴⁰ APK, PWRN, sygn. 493, k. 109–112.

⁴¹ APK, PWRN, sygn. 490, k. 60.

⁴² APK, PWRN, sygn. 486, k. 226.

⁴³ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 50.

⁴⁴ APK, TPD, sygn. 33, k. 199.

⁴⁵ Tamże, k. 184.

cyjach szkolnych każdy nauczyciel [...] szkoły stara się w nauczaniu realizować właściwie program nauczania i nasycać go treścią socjalistyczną⁴⁶. W 1952 r. w II TPD zalecono, aby w procesie doksztalcenia nauczycieli zwrócić szczególną uwagę na „środki i sposoby kształtowania u młodzieży naukowego poglądu i wychowania jej w moralności socjalistycznej, wyzwalającej człowieka od wierzeń, zabobonów i religianctwa”⁴⁷.

Nie zawsze jednak realizacja treści i wartości socjalistycznych w pracy zawodowej nauczyciela łączyła się z wyznawanym poza szkołą światopoglądem, co zauważały dyrekcje szkół i wizytatorzy. Jak stwierdził sprawozdawca w jednej ze szkół TPD w Częstochowie – niektórzy nauczyciele, choć dobrze realizują program szkoły, inaczej postępują w życiu prywatnym⁴⁸.

Pracy Zakładowej Organizacji Związkowej w roku szkolnym 1952/1953 przypisywano podniesienie poziomu ideologicznego nauczycieli, co zawdzięczano odbytym szkoleniom, na których nauczyciele zostali zapoznani z problematyką XIX Zjazdu WKP(b), omówili *Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSSR, Życie i walkę J. Stalina*, przedyskutowali Wytyczne VIII Plenum KC PZPR itp. Przekonywano, że dzięki przykładowi płynącemu ze strony aktywu ZOZ w szkole wzrosła obowiązkowość i systematyczność pracy nauczycieli, gdyż: „Nauczyciele sami indagowali się wzajemnie, czy piszą konspekty i głośno potępiali dostrzeżone wypadki nieprzygotowania się do lekcji”⁴⁹.

W przededniu odwilży październikowej praca ZOZ nie była już oceniana tak pozytywnie. W roku szkolnym 1955/1956 w jednej ze szkół TPD w prowadzonych metodą dyskusyjną szkoleniach ZOZ-u nauczyciele, poza nielicznymi wyjątkami, słabo włączali się w dyskusję, nie omawiano zagadnienia świeckości szkoły i wychowania młodzieży w światopoglądzie naukowym, a na Uniwersytecie Marksizmu-Leninizmu doksztalała się jedynie dyrektor⁵⁰.

Celem wizytacji VI Szkoły Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącego TPD (dawniej I TPD) przeprowadzanej w miesiącach styczeń–marzec 1956 r. była: „Ocena pracy szkoły TPD głównie z punktu widzenia realizacji głównego założenia tych szkół: a) ateistycznego uczenia i wychowania dzieci i młodzieży oraz b) siły ideowo-politycznego oddziaływania na młodzież”⁵¹. Specyficzne dla omawianego okresu wydają się kierunki badań pracy szkół podczas wizytacji. Zwracano uwagę m.in. na przynależność organizacyjno-polityczną kadry nauczającej, postawę polityczną poszczególnych nauczycieli, a przede wszystkim ich postawę w kwestii wychowania ateistycznego. Sprawdzano również udział kadry w „marksistowskim doksztalceniu się” oraz oceniano sposób kształtowa-

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ APK, TPD, sygn. 30, k. 32.

⁴⁸ APK, TPD, sygn. 33, k. 184.

⁴⁹ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 52.

⁵⁰ APK, PWRN, sygn. 493, k. 112.

⁵¹ APK, PWRN, sygn. 493, k. 108.

nia materialistycznego poglądu podczas zajęć pozalekcyjnych. Do innych badanych obszarów należała praca POP, współpraca szkoły i POP z organizacjami młodzieżowymi w zakresie ideowego wychowania młodzieży, a także „w jakich zjawiskach przejawia się oddziaływanie kleru na szkołę”⁵².

W 1956 r. daje się jednak zauważyć w szkołach TPD na terenie Częstochowy odchodzenie nauczycieli od pełnej realizacji założeń świeckiego wychowania i realizacji marksistowsko-leninowskich założeń programów. W roku szkolnym 1955/1956 w planie pracy dyrektora szkoły i rady pedagogicznej VI Szkoły Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącego nie uwzględniono zagadnienia świeckości nauczania i kształtowania naukowego światopoglądu młodzieży⁵³. Wizytacja VI TPD w marcu 1956 r. wykazała, że pomimo rozumienia przez większość nauczycieli tego, w jaki sposób wykorzystać proces nauczania do kształtowania naukowego poglądu na świat, nie realizowali oni owego celu w trakcie zajęć lekcyjnych, nie wykorzystano również godzin wychowawczych. W szkole brakowało literatury wydawnictwa TPD, m.in. *O godzinach wychowawczych* oraz *Zagadnienia świeckości nauczania*. Kształtowaniu materialistycznego światopoglądu młodzieży niewystarczająco służyły również zajęcia pozalekcyjne⁵⁴. Także wizytacja szkoły na Rakowie w styczniu 1956 r. wykazała, że wychowawcy klasowi nie potrafią w odpowiedni sposób prowadzić godzin wychowawczych, tymczasem jak wskazywano: „Godziny wychowawcze mają między innymi pogłębić i rozszerzyć materiał światopoglądowy oraz zagadnienie świeckości”⁵⁵.

Całkowicie laicki charakter nauczania w szkołach prowadzonych pod szyldem TPD był szczególnym przejawem ideologizacji szkolnictwa forsowanej przez władze PRL. Wyłączenie religii ze szkoły oznaczało w praktyce nie tylko likwidację lekcji religii, zastąpionych godzinami wychowawczymi, na których omawiano historię rewolucji, sukcesy państw komunistycznych itp., dotyczyło także zniesienia obyczaju modlitwy przedlekcyjnej, zakazu noszenia symboli religijnych, czy też uczestnictwa w nabożeństwach. Religię zastąpić miała tutaj „socjalistyczna moralność”, wpajana młodzieży na wszystkich przedmiotach⁵⁶. W roku szkolnym 1952/1953 głównym założeniem szkoły I TPD było „kształtowanie postępowania wychowanków w moralności socjalistycznej”. Cel ten zamierzano osiągnąć m.in. przez budzenie szacunku dla partii, rządu ludowego oraz kultu dla bohaterów walki o postęp, a także wyrabianie dyscypliny pracy i poszanowania własności społecznej. Rozwijaniu moralności socjalistycznej służyć miało również budzenie entuzjazmu dla osiągnięć Polski Ludowej, krajów demokracji ludowej i klasy robotniczej krajów imperialistycznych, rozwija-

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże, k. 114.

⁵⁴ Tamże, k. 113.

⁵⁵ Tamże, k. 85.

⁵⁶ K. Kosiński, dz. cyt., s. 126.

nie poczucia przyjaźni z narodami ZSRR. Założenia wychowawcze oscylowały wokół takich zagadnień jak: rozwijanie poczucia krytyki i samokrytyki, kształtowanie przekonania o wyższości życia i działania w kolektywie, walka o pokój, udział w pracy służącej realizacji planu 6-letniego, budzenie szacunku dla pracy fizycznej, a także walka z przesadami i tzw. „poglądami idealistycznymi”⁵⁷. Jeszcze w roku 1956 wiążącą rolę ideologiczną przypisywano lekcjom wychowawczym, których zadaniem miało być „wzmacnianie i utrwalanie między uczniami wspólnej więzi moralnej, wyrabianie nowych socjalistycznych kryteriów moralnych i usuwanie dawnych nawyków i burżuazyjno-religiańskich poglądów w dziedzinie etyki przez wyjaśnianie właściwej treści pojęć moralnych”⁵⁸.

Instrukcja Ministra Oświaty z 4 maja 1948 r.⁵⁹ wprowadziła poważne zmiany organizacyjne w szkolnictwie ogólnokształcącym, zwłaszcza na poziomie średnim, co uzasadniano koniecznością szybkiego przygotowania kadr dla potrzeb gospodarki wymagającą skrócenia czasu trwania nauki szkolnej. Od roku szkolnego 1948/1949 dotychczasowe gimnazja i licea zostały przekształcone na szkoły ogólnokształcące stopnia licealnego, obejmujące klasy VIII–XI, lub też połączone ze szkołami podstawowymi w tzw. jedenastolatki, z klasami od I do XI⁶⁰. W programie klas licealnych wprowadzono zmiany, w klasie IX – był to jednolity program przejściowy oparty na programie klas II i III dotychczasowego trzyletniego gimnazjum. Klasy X i XI realizowały program dotychczasowego liceum, zlikwidowano jednak różnice w treściach nauczania pomiędzy klasami humanistycznymi i matematyczno-fizycznymi⁶¹. Program klas VIII–XI w szerszym niż dotąd zakresie miał uwzględniać biologię, geografę i geologię. W założeniu miał być on uniformistyczny, jednakowy dla całej młodzieży⁶². Brak zróżnicowania, uniformizm nieuwzględniający zróżnicowanych zainteresowań młodzieży, a także zepchnięcie łaciny do roli przedmiotu do wyboru spowodowało uzasadnione protesty w środowisku pedagogicznym⁶³.

Instrukcja programowa na rok szkolny 1949/1950 zalecała nasycenie programów wszystkich przedmiotów w większym niż dotąd stopniu elementami ideologicznymi w celu wyrobienia politycznego młodzieży, ukształtowania jej światopoglądu i ofiarności w budowie społeczeństwa socjalistycznego, co miało ostatecznie zakończyć okres zmagania się z pozostałościami szkoły przedwojen-

⁵⁷ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 3.

⁵⁸ APK, PWRN, sygn. 493, k. 80.

⁵⁹ *Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/1949 w szkolnictwie ogólnokształcącym*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1948, nr 5, poz. 86.

⁶⁰ Zob. tamże; *Instrukcja programowa na rok szkolny 1948/49*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1948, nr 7, poz. 127. S. Mauersberg, M. Walczak, dz. cyt., s. 73, M. Pęcherski, dz. cyt., s. 109.

⁶¹ E. Kryńska, S. Mauersberg, dz. cyt., s. 68.

⁶² M. Pęcherski, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Wrocław 1970, s. 110–111.

⁶³ Zob. E. Kryńska, S. Mauersberg, dz. cyt., s. 68.

nej⁶⁴. Ze względów „natury ideologicznej i dydaktycznej” w nauczaniu języków obcych na czoło wysunięto język rosyjski⁶⁵. Przeładowane programy pozostawiały wiele do życzenia pod względem poprawności dydaktycznej. Utrzymując w klasach licealnych prawie wszystkie przedmioty z roku 1948, wprowadzono nowe, jak nauka o społeczeństwie w klasie X, czy astronomia w klasie XI. Nasylenie programów treściami ideologicznymi i wychowawczymi, a także przyjęcie marksizmu-leninizmu za podstawę światopoglądową, wychowawczą i metodologiczną programów spowodowało, że rok szkolny 1949/1950 był określany jako rok walki o przełom ideologiczny w oświacie⁶⁶.

Programy z 1950 r. obowiązywały bez większych zmian do 1954 r. Nowy plan nauczania wprowadzony w szkole podstawowej i liceum ogólnokształcącym w roku 1953/1954 znacznie odbiegał od zasad higieny szkolnej z uwagi na nadmierną liczbę obowiązkowych zajęć lekcyjnych, która w klasie IX licealnej dochodziła nawet do 38 godzin tygodniowo. Oprócz tego młodzież brała udział w zajęciach pozalekcyjnych i pracach społecznych. Krytyka przeładowanych programów zainicjowała opracowanie zmian ogłoszonych w postaci Instrukcji programowej i podręcznikowej dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na rok szkolny 1954/1955⁶⁷. Wprawdzie instrukcja pozostawiała bez zmian cele i założenia ideologiczne, aczkolwiek rozładowywała materiał nauczania. Opracowany w 1955 r. nowy plan nauczania dla szkoły podstawowej i liceum ogólnokształcącego zmniejszył liczbę zajęć obowiązkowych, ograniczając tygodniowy wymiar zajęć do 32 godzin, z wyjątkiem klasy IX, gdzie były 33 lekcje⁶⁸.

Realizacja programów nauczania w szkołach TPD na terenie Częstochowy narażała na trudności nie tylko z uwagi na przeładowanie podręczników, ale także ze względu na brak pracowni przedmiotowych, odpowiedniej ilości podręczników, a nawet wykwalifikowanego nauczyciela. W roku szkolnym 1951/1952 w I TPD napotymano na trudności w realizacji programu nauczania wynikające: w zakresie chemii – z braku pracowni i odpowiednich urządzeń uniemożliwiających wykonywanie ćwiczeń grupowych (kl. VIII); ze zbyt małej ilości podręczników do języka niemieckiego (kl. VIII) – 3 na klasę, oraz do języka rosyjskiego w klasie IX (30% nie miało podręcznika) i X. Narzekano na podręczniki do historii w klasie IX i X, które były niedostosowane do obowiązującego programu, jak też na brak materiałów źródłowych i map, a zupełny brak opracowania niektórych tematów zmuszał nauczycieli do korzystania z podręczników radzieckiej szkoły 10-letniej, w klasie IX brakowało pomocy naukowych z biologii, nauczy-

⁶⁴ *Instrukcja programowa na rok szkolny 1949/50 w szkolnictwie ogólnokształcącym*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1949, nr 12, poz. 200.

⁶⁵ Tamże, poz. 209.

⁶⁶ M. Pęcherski, dz. cyt., s. 113–115.

⁶⁷ Tamże, s. 117–119.

⁶⁸ Tamże, s. 119–120.

ciele geografii w klasie IX także borykali się z brakiem podręcznika do⁶⁹. Trudności w terminowej realizacji programów nauczania klas licealnych w roku szkolnym 1952/1953 spowodowane były w znacznej mierze przez zmiany osobowe w kadrze pedagogicznej, co spowodowało w niektórych klasach luki w prowadzeniu takich przedmiotów jak: matematyka, historia, nauka o konstytucji⁷⁰. Trudności z realizacją materiału nauczania niektórych przedmiotów spowodowane były także nadmiarem imprez, np. w klasie X przypadło 26 lekcji matematyki z powodu różnego rodzaju uroczystości, akademii i wyjazdów służbowych nauczyciela⁷¹. Uczniowie wykazywali również trudności z innymi przedmiotami, kulała ortografia, interpunkcja, fonetyka i składnia w zakresie języka polskiego w klasach VIII⁷².

Plany zajęć poszczególnych klas licealnych nie zawsze były opracowane zgodnie z zasadami higieny szkolnej, bywało, że przedmioty, których wymiar wynosił 2 lub 3 godziny tygodniowo, odbywały się w kolejno następujących po sobie dniach (geografia, geologia, chemia, historia, język rosyjski), innym razem trudne przedmioty, takie jak matematyka, fizyka, język angielski czy język polski występowały dopiero na 7 godzinie lekcyjnej. Bywało również tak, że dana klasa miała w jednym dniu aż 9 lekcji lub też w soboty odbywały się wyłącznie lekcje łatwe, jak: rysunek (2 godziny), przysposobienie sportowe (2 godziny), lekcja wychowawcza, innego dnia ta sama klasa miała w planie: dwie godziny fizyki, dwie godziny języka polskiego, język rosyjski, historię i matematykę⁷³.

Zagadnienia polityczne i ideologiczne wprowadzano w zasadzie na wszystkich przedmiotach. Podczas hospitacji zalecano przywiązywać szczególną wagę do instruowania nauczycieli pod kątem ideologicznym⁷⁴. Upolitycznienie i ideologizacja procesu lekcyjnego szczególnie widoczne były na lekcjach języka polskiego, gdzie np. w klasie IX przeprowadzano szereg lekcji metodą dyskusyjną na temat współczesnych zagadnień z życia politycznego, społecznego, ekonomicznego i kulturalnego, podobnie jak w klasie X, gdzie dodatkowo omawiano te zagadnienia w odniesieniu do „krajów demokracji ludowej”; wiele uwagi poświęcono także projektowi nowej konstytucji, realizacji planu 6-letniego oraz walce o pokój⁷⁵.

Dbano, aby licealiści znali historię ruchu rewolucyjnego w Rosji oraz jej wybitnych przedstawicieli, a także ustrój i geografię ZSRR, do czego wykorzystywano m.in. język rosyjski⁷⁶, przy okazji języka francuskiego omawiano również życiorysy przywódców partii komunistycznej, takich jak np. Maurice Thorez⁷⁷.

⁶⁹ APK, TPD, sygn. 33, k. 191–197.

⁷⁰ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 6.

⁷¹ Tamże, k. 32.

⁷² Tamże, k. 28.

⁷³ Zob. APK, PWRN, 490, k. 60.

⁷⁴ APK, PWRN, sygn. 486, k. 226.

⁷⁵ APK, TPD, sygn. 33, k. 191–197; APK, PWRN, sygn. 1134, k. 28, 30.

⁷⁶ APK, TPD, sygn. 33, k. 196.

⁷⁷ Tamże.

W nauczaniu podkreślano znaczenie walki klas w rozwoju społecznym oraz wyższość komunizmu nad kapitalizmem. Znaczącą rolę w wychowaniu młodzieży odgrywał tzw. „patriotyzm ludowy”, który rozwijano w I TPD przez zapoznawanie z osiągnięciami Polski Ludowej w okresie niepodległości i porównanie tych osiągnięć z niedołatwem gospodarki kapitalistycznej w okresie międzywojennym⁷⁸. Tematykę tę poruszano szczególnie na języku polskim, np. w klasie XI w roku szkolnym 1952/1953 główny nacisk położono na literaturę „epoki imperializmu i rewolucji proletariackich, w której mocno podkreślono walkę klasową proletariatu przeciw burżuazji i w związku z tym dekadencję burżuazji oraz ustroju kapitalistycznego”⁷⁹. Omawiając literaturę Młodej Polski, nauczyciel wskazywał na jej „wsteczne cechy” występujące w obliczu coraz silniejszego rozwoju ruchu robotniczego. Podczas przerabiania utworów Stefana Żeromskiego szczególną uwagę zwracano na krytykę moralności mieszczańskiej, wrażliwość na przejawy nędzy klas upośledzonych oraz „ideologię ofiar-nictwa zamiast programu społecznego” (*Ludzie bezdomni*). Ukazywano młodzieży „ostrość walk klasowych i lęk burżuazji przed rewolucją, jak również reformizm jako środek łagodzenia konfliktów klasowych”⁸⁰. Za pomocą przygotowanej do celów dyskusji lektury zaznajomiono uczniów z tzw. „utworami antyburżuazyjnymi”, takimi jak: *Ojczyzna* W. Wasilewskiej, *W Grzmiącej* W. Kowalskiego i *Pawie pióra* L. Kruczkowskiego⁸¹. Podczas wizytacji lekcji języka polskiego w II TPD w roku szkolnym 1952/1953 w klasie VIII wizytator, pozytywnie oceniając poziom młodzieży oraz realizację materiału nauczania, zwrócił jednak uwagę, że należy „na przykładach pokazać młodzieży służebność literatury i w związku z tym jej klasowość”, czego nauczyciel nie uczynił. Z kolei przeprowadzoną w klasie XI lekcję dotyczącą znaczenia narodowej sztuki polskiej oceniono jako dobrze przeprowadzoną pod względem światopoglądowym, stwierdzono przy tym, że wśród uczniów istnieje „uczulenie religijne”, gdyż chętnie podejmują dyskusję na tematy religijne, co tłumaczono wpływem z zewnątrz⁸².

Przejawy ofensywy ideologicznej dawały o sobie znać w sposób jaskrawy także na innych przedmiotach. W roku szkolnym 1952/1953 na lekcjach historii w klasie XI w I TPD uczniowie, jak relacjonuje sprawozdawca: „[...] zdobyli umiejętność dialektycznego ujmowania procesów i wydarzeń historycznych. Zrozumieli rozwój społeczności ludzkiej poprzez różne okresy, których podłożem były zawsze stosunki ekonomiczne. Dowiedzieli się, że każdy nowy okres rozwoju był wynikiem walki klas społecznych”⁸³. Tematyka lekcji biologii w kla-

⁷⁸ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 42.

⁷⁹ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 34.

⁸⁰ Tamże, k. 34.

⁸¹ Tamże.

⁸² APK, TPD, sygn. 30, k. 64.

⁸³ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 35.

sie XI w roku szkolnym 1952/1953 obejmowała główne teorie ewolucji oraz ich marksistowską ocenę, młodzież zaznajomiła się również z wiadomościami o pochodzeniu życia z punktu widzenia marksistowskiego⁸⁴. W nauczaniu matematyki „uwzględniano momenty wychowawcze, takie jak wdrażanie patriotyzmu ludowego i internacjonalizmu przez rysowanie postaci wielkich matematyków oraz wdrażanie naukowego poglądu na świat”⁸⁵. Na lekcjach fizyki „młodzież poznała w ogólnych zarysach rozwój nauki o budowie atomu i energii atomowej oraz wyzyskanie jej w celach wojennych (imperialiści) i pokojowych (Związek Radziecki), omawiano także zagadnienia polityczne i gospodarcze związane z energią atomową”⁸⁶.

Szczególną rolę w upolitycznieniu nauczania spełniała w klasie XI nauka o konstytucji, gdzie uczniowie uczyli się odpowiednio wiązać fakty z życia, walki i pracy klasy robotniczej z odpowiednimi artykułami Konstytucji PRL i odnosić je do rzeczywistości. Ponadto „Nauczycielka starała się przekonywać uczniów o wielkiej roli Związku Radzieckiego w dziele naszej niepodległości i pomocy od chwili powstania I Dywizji Kościuszkowskiej do dziś, a tym samym wzbudziła pozytywne uczucia dla Kraju Rad i krajów demokracji ludowej”⁸⁷. Uczniowie zaznajomili się również z wypowiedziami B. Bieruta z okresu projektu Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej⁸⁸.

Związanie pracy szkoły z 6-letnim planem przebudowy gospodarki jako zasadniczym nurtem życia państwa i mas pracujących stanowiło swoisty obowiązek władz szkolnych TPD. Zagadnienia planu 6-letniego polecono wprowadzić radom pedagogicznym do rozkładu materiału, gazetek ściennych i napisów na ścianach szkół, urządzano pogadanki i wycieczki związane z tą tematyką. Szczególną uwagę zwracano na organizowanie w szkołach TPD akcji i imprez masowych, o czym mówiły wytyczne do pracy wychowawczej na rok szkolny 1950/1951, które na pierwszy plan wysuwały rangę obchodów 1 maja jako święta narodowego wywalczonego przez klasę robotniczą⁸⁹. O konieczności realizacji zagadnień związanych z Planem 6-letnim przypominano w zagadnieniach powizytacyjnych⁹⁰. W I TPD z Planem 6-letnim zaznajamiano uczniów na lekcjach chemii, w tym celu opracowano lektury: Chemia w Planie 6-letnim oraz Przemysł w Planie 6-letnim, podobną tematykę przerabiano również na lekcjach fizyki i geografii⁹¹.

⁸⁴ Tamże, k. 36.

⁸⁵ Tamże, k. 37.

⁸⁶ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 37.

⁸⁷ Tamże, k. 38.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ L. Szuba, dz. cyt., s. 176–177.

⁹⁰ APK, PWRN, sygn. 486, k. 226

⁹¹ APK, TPD, sygn. 33, k. 191–197; APK, PWRN, sygn. 1134, k. 28, 31, 33.

W roku szkolnym 1951/1952 klasy licealne I TPD nie uzyskały zadowalających wyników w nauce, spośród 152 uczniów liceum promocję uzyskało 73%, przy frekwencji 95%⁹². W tej samej placówce w kolejnym roku szkolnym również niespełna 73% uczniów otrzymało promocję bez egzaminu poprawkowego, zdać go musiało natomiast 16,66% uczniów, pozostali promocji nie otrzymali. Jak widać, mniej więcej co czwarty uczeń miał trudności w sprośtaniu wymaganiom programowym, co w najlepszym wypadku kończyło się egzaminem poprawkowym.

Tabela 4. Wyniki klasyfikacji uczniów klas VIII–XI I TPD w Częstochowie za II semestr roku szkolnego 1952/1953

Wyniki klasyfikacji	Klasa VIII		Klasa IX		Klasa X		Klasa XI	
	liczba uczniów	%	liczba uczniów	%	liczba uczniów	%	liczba uczniów	%
Nieklasyfikowani	—	—	—	—	—	—	—	—
Klasyfikowani	79	100	77	100	18	100	—	—
Promowani bez egzaminu poprawkowego	56	75	61	79,2	10	55,4	—	—
Niepromowani bez dopuszczenia do egzaminu poprawkowego	9	10	6	7,8	3	16,6	—	—
Dopuszczeni do egzaminu poprawkowego	14	15	10	13	5	18	—	—
Dopuszczeni do egzaminu dojrzałości	—	—	—	—	—	—	13	100
Zdało egzamin dojrzałości	—	—	—	—	—	—	13	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie APK, PWRN, sygn. 1134, k. 77.

Braki w pracy dydaktyczno-wychowawczej próbowano usuwać za pomocą różnych środków. Już w roku 1949/1950 w szkołach wszystkich typów wprowadzono egzaminy poprawkowe dla uczniów, którzy otrzymali ocenę niedostateczną z jednego lub dwóch przedmiotów w wyniku klasyfikacji końcowej. Celem egzaminów miało być umożliwienie nadrobienia zaległości i uzyskanie promocji do klasy programowo wyższej. W walce z drugorocznością miała pomagać opieka szkoły nad uczniami, współpraca nauczycieli z rodzicami oraz organizacje młodzieżowe. Działania te nie przyczyniły się jednak znacząco do ograniczenia odsiewu uczniów. Licea ogólnokształcące w roku szkolnym 1951/1952 notowały największy odsiew śródroczny w klasie X (5,3%), w pozostałych wynosił on odpowiednio: 3,8% w klasie VIII, 4,0% w klasie IX i 3,7% w XI. Rok później (1952/1953) wskaźniki te kształtowały się następująco: klasa

⁹² APK, TPD, sygn. 33, k. 183.

VIII – 3,3%, klasa IX – 5,0%, klasa X – 5,8% i XI – 2,9%⁹³. Władze partyjne, zakładając podobieństwo szkoły do zakładu pracy, wprowadziły również nowy styl pracy, polegający na współzawodnictwie, w które wciągnięto nie tylko uczniów, ale i narady wytwórcze (rady pedagogiczne), aktyw partyjny, komitety rodzicielskie i ZMP. Ruch współzawodnictwa miał obejmować nie tylko walkę o wyniki nauczania, ale także działania społecznie użyteczne w zakresie poprawy warunków pracy szkół oraz przedsięwzięcia kulturalno-oświatowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym⁹⁴.

Walka o wyniki nauczania w roku szkolnym 1951/1952 w I TPD była podstawowym zadaniem, na którym skupiała się ZOZ. W tym celu odbyły się trzy narady wytwórcze, które przyczyniły się do poprawy wyników nauczania o 10% w II okresie w porównaniu z I i o 11,5% w III okresie. Do walki o wyniki nauczania włączono ZMP, organizację harcerską i wszystkie organizacje szkolne oraz Komitet Rodzicielski. Trójki rodzicielskie hospitowały zajęcia lekcyjne, odwiedzały w domach uczniów zaniedbanych w nauce, przeprowadzały rozmowy z rodzicami. Raz na miesiąc odbywały się klasowe narady wytwórcze, na których „młodzież przez samokrytykę zdawała sobie sprawę z błędów i składała zobowiązania w sprawie polepszenia poziomu nauczania”. Przy okazji uroczystości państwowych młodzież i nauczyciele podejmowali także różnego rodzaju zobowiązania⁹⁵. Rok szkolny 1951/1952 w I TPD upłynął na pracy nad: „podniesieniem wyników nauczania i poziomu naukowego młodzieży, ustawieniem pracy organizacji młodzieżowych, zorganizowaniem pracy pozaszkolnej i świetlicowej, uprzątnieniem nauki [...], upolitycznieniem młodzieży, wyrobieniem nawyków kulturalnego otoczenia i kultury osobistej, wychowaniem aktywu młodzieżowego”⁹⁶.

W zarządzeniach powizytacyjnych dla II TPD w roku szkolnym 1950/1951 polecono radzie pedagogicznej „przedyskutować problem walki klasowej na terenie szkoły oraz formy walki o podniesienie wychowania socjalistycznego poprzez nauczanie”⁹⁷. W kolejnym roku szkolnym w tej samej szkole do walki o lepsze wyniki nauczania oraz do udziału w „naradach produkcyjnych” włączono Komitet Rodzicielski, ZMP, POP i ZOZ⁹⁸. Młodzież licealna tej szkoły miała trudności w zakresie słownictwa i ortografii, stąd nauczyciele poloniści zwracali większą uwagę na naukę o języku i ortografię oraz kładli nacisk na posługiwanie się słownikiem przez uczniów, zmobilizowali również młodzież do czytania lektur, przeprowadzając dzienniczki kontroli czytelnictwa i omawiając zagadnienie czytelnictwa na naradach młodzieżowych ZMP i zebraniach Komitetu Rodzicielskiego⁹⁹.

⁹³ Za: B. Potyrała, *Oświata w Polsce*, Wrocław 1992, s. 60.

⁹⁴ Zob. L. Szuba, dz. cyt., s. 185; B. Potyrała, dz. cyt., s. 52–53.

⁹⁵ APK, TPD, sygn. 33, k. 199; APK, PWRN, sygn. 1134, k. 39.

⁹⁶ APK, TPD, sygn. 33, k. 183.

⁹⁷ APK, PWRN, sygn. 486, k. 226.

⁹⁸ APK, TPD, sygn. 30, k. 37.

⁹⁹ Tamże, k. 37.

Nie zawsze jednak podejmowane lub też deklarowane działania przynosiły pożądane rezultaty. Badanie wyników nauczania w szkole na Rakowie w roku szkolnym 1952/1953 wykazało, że młodzież klasy maturalnej II TPD w Częstochowie-Rakowie wykazywała znaczące braki z lat poprzednich, miała trudności w wypowiedzaniu się i wnioskowaniu. Aby poprawić sytuację, wizytatorzy oprócz zwrócenia uwagi na rolę lekcji powtórzeniowych, pracy domowej, umiejętności korzystania z literatury i robienia notatek stwierdzili, że młodzież klasy XI należy w miarę możliwości zwolnić z pracy w organizacjach szkolnych oraz przygotowywania uroczystości, w czym zastąpić mieli ich młodsi koledzy¹⁰⁰. Badanie efektów nauczania w szkołach TPD w Częstochowie w roku szkolnym 1955/1956 wykazało słabe wyniki nauczania z nauki o konstytucji, chemii, biologii i fizyki¹⁰¹ oraz słaby poziom wiadomości z matematyki¹⁰². Wizytacja II TPD w styczniu 1956 r. ujawniła słabe wyniki nauczania zwłaszcza w klasach starszych i brak aktywności młodzieży podczas zajęć lekcyjnych. Aby naprawić ten stan rzeczy, zalecono systematyczne powtarzanie i utrwalanie przerobionego materiału, właściwą organizację jednostki lekcyjnej, poprawę frekwencji, kształtowanie zainteresowań czytelniczych młodzieży. Większą opieką polecono otoczyć młodych nauczycieli, co miało się odbywać na drodze hospitacji, lekcji otwartych oraz nawiązania kontaktów z nauczycielami wyróżniającymi się na terenie Częstochowy¹⁰³.

Zgodnie z uchwałami konferencji sierpniowych, w roku szkolnym 1955/1956 praca częstochowskich szkół TPD skupiała się głównie na: podnoszeniu poziomu dydaktyczno-wychowawczego lekcji, otoczeniu opieką ZMP i wszechstronnej pomocy młodzieży oraz coraz szerszym wprowadzaniu elementów politechnizacji. Zajęcia lekcyjne, podobnie jak w poprzednich latach, rozpoczynały się apelami¹⁰⁴.

Kształtowaniu świadomej dyscypliny pracy wśród uczniów I TPD służyć miał regulamin uczniowski widniejący w każdej klasie oraz dzienniczki, w których oprócz ocen zapisywano frekwencję, a także informacje dla rodziców o zachowaniu się ucznia. Uczniowie z trudnościami w zachowaniu mieli obowiązek meldowania się u dyrektora i samodzielnego zapisywania swoich przewinień w specjalnym zeszycie, co stanowiło podstawę do wystawienia oceny z zachowania na koniec każdego okresu. Uczniowie dokonujący wykroczeń składali samokrytykę na apelu porannym w obecności całej szkoły. Formą dbania o dyscyplinę były odwiedziny rodziców i nauczycieli w domach uczniów i na stacjach¹⁰⁵.

Współzawodnictwo obejmowało również walkę o frekwencję, a ta w I TPD w roku szkolnym 1951/1952 przedstawiała się lepiej na stopniu licealnym i wy-

¹⁰⁰ Tamże, k. 33.

¹⁰¹ APK, PWRN, sygn. 493, k. 80.

¹⁰² Tamże, k. 113, 116.

¹⁰³ Tamże, k. 84.

¹⁰⁴ APK, PWRN, 491, k. 231.

¹⁰⁵ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 42.

nosiła średnio w klasie VIII a – 95,7%, w klasie VIII b – 96,4%, w klasie IX – 95,25% i w klasie X – 96,9%¹⁰⁶. Nawet tutaj zdarzały się jednak przypadki wagarowania – w wychwytywanie potencjalnych wagarowiczów zaangażowany był ZMP¹⁰⁷. Rok później (1952/1953) przeciętna frekwencja w oddziałach licealnych wyniosła 95,5%, kształtując się następująco w poszczególnych klasach: VIII – 94%, IX – 95%, X i XI – 96%. Walka o frekwencję obejmowała, poza sprawdzaniem obecności przez nauczycieli, współzawodnictwo klas w najmniejszej ilości opuszczonych „uczniodni”. Trójki zetempowskie kontrolowały przyczyny opuszczania nauki szkolnej i obecność ucznia w domu; w przypadku stwierdzenia samowolnego opuszczenia nauki do szkoły wzywano rodziców, a nawet interweniowano za pomocą Rady Zakładowej. Pierwszym punktem porannego apelu było złożenie meldunku o stanie obecności w klasie, który był wpisywany do specjalnej księgi ewidencji¹⁰⁸.

Wytworzeniu szczególnej atmosfery wychowawczej służyć miał szereg szczególnych form pracy z młodzieżą, takich jak: kolektyw uczniowski, aktywy, organizacje młodzieżowe, zajęcia pozalekcyjne, praca wychowawcy klasowego, czy wreszcie wykorzystywanie tzw. „momentów wychowawczych” związanych z aktualnym życiem politycznym¹⁰⁹. Imprezy, które należało świętować w szkole były wytyczane odgórnie, a ich przebieg określały często specjalne instrukcje. Przerost uroczystości i imprez w szkole często uniemożliwiał normalne prowadzenie zajęć lekcyjnych¹¹⁰. Na przykład w I TPD w roku szkolnym 1952/1953 odbyły się łącznie 23 imprezy. Świętowano m.in. Rocznicę Wielkiej Rewolucji Październikowej i Miesiąc Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, rocznicę urodzin Józefa Stalina i śmierci W.I. Lenina, rocznicę powstania Armii Czerwonej, rocznicę urodzin Bolesława Bieruta, Święto 1 Maja, powrót Ludowego Wojska Polskiego z manewrów letnich i wiele innych¹¹¹. Świętowanie rocznic państwowych i międzynarodowych sprzyjało kształtowaniu zaufania i szacunku dla partii i Rządu Ludowego oraz kultu dla bohaterów walki o socjalizm. Na przykład rocznica powstania PPR była wykorzystana do podkreślenia „[...] znaczenia partii jako kierownika, inicjatora i egzekutora w sprawach dotyczących dzisiejszego państwa proletariackiego. Młodzież dowiadywała się o bohaterstwie zespołowym i indywidualnym ludzi partyjnych w czasie okupacji [...] i konsekwentnej nieugiętości w walce o pokój i socjalizm ludzi rządzących naszym krajem lub krajem Związku Radzieckiego i Demokracji Ludowej”¹¹².

¹⁰⁶ Obliczenia własne autora na podstawie: APK, TPD, sygn. 33, *passim*.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 47.

¹⁰⁹ B. Potyrała, dz. cyt. s. 62.

¹¹⁰ L. Szuba, dz. cyt., s. 182–184.

¹¹¹ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 40.

¹¹² Tamże, k. 42.

W szkołach TPD w latach 1948–1956 funkcjonowały takie same organizacje jak w pozostałych placówkach. Stan organizacji ideowo-wychowawczych w I Szkole Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącym w Częstochowie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 5. Organizacje młodzieżowe w I TPD w latach 1951/1952–1952/1953

Lp.	Typ organizacji	Liczba członków*	
		1951/1952	1952/1953
1.	Związek Młodzieży Polskiej	84	165
2.	Koło Budowy Stolicy	382	438
3.	Polski Czerwony Krzyż	64	.
4.	Liga Przyjaciół Żołnierza	56	105
5.	Szkolna Kasa Oszczędności	227	.
6.	Szkolne Koło Sportowe	66	.
7.	Koło Przyjaciół Związku Radzieckiego	146	180

* Podane liczby członków organizacji młodzieżowych odnoszą się do wszystkich jedenastu klas I TPD w Częstochowie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie APK, TPD, sygn. 33, k. 201; APK, PWRN, sygn. 1134, k. 53–57.

Podobnie na terenie II TPD w roku szkolnym 1952/1953 działalność prowadziły: Związek Młodzieży Polskiej, Towarzystwo Przyjaciół ZSRR, Szkolne Koło Odbudowy Stolicy, Samorząd Szkolny, PCK oraz SKS i SKO¹¹³. Najważniejszą rolę spośród organizacji młodzieżowych pełniło Szkolne Koło ZMP, które – oprócz opieki nad Organizacją Harcerską – szczególnie aktywnie włączało się w zadania o charakterze polityczno-ideologicznym. Zetempowcy trudnili się propagandą przedwyborczą (malowali hasła na murach), urządzali masówki, akademie i wieczornice. Zarząd Szkolny ZMP współpracował z dyrekcją i Podstawową Organizacją Partyjną. Członkowie ZMP przygotowywali szkołę do obchodów Święta 1 Maja, współorganizowali akademie i inne uroczystości szkolne. Do ZMP w szkołach TPD należeli uczniowie klas licealnych. W kręgu zainteresowań organizacji znajdowały się wyniki nauczania, frekwencja i prace społeczne uczniów. Wewnątrz organizacji prowadzono szkolenia, których celem było podnoszenie poziomu dyscypliny i świadomości ideologicznej członków koła¹¹⁴. Zarządzenia powizytacyjne dla II TPD w roku szkolnym 1950/1951 stwierdzają, że: „ZMP winno opierać się na osiągnięciach i doświadczeniach Komsomołu w ZSRR i zapoznawać młodzież z życiem młodzieży radziec-

¹¹³ APK, TPD, sygn. 30, k. 61.

¹¹⁴ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 53–54.

kiej¹¹⁵. Na zebraniach organizacji wygłaszano referaty o tematyce ideologicznej, np. *Budowa socjalistycznej Warszawy, Józef Stalin, Rewolucja Październikowa, Jak żyje i pracuje młodzież w Związku Radzieckim, Watykan a Polska Ludowa, czy wreszcie Nasze osiągnięcia Planu 6-letniego*¹¹⁶. Tematyka ideologiczna w postaci referatów czy gazetek powtarzała się również w pracy innych organizacji¹¹⁷.

Za pracę organizacji młodzieżowych na terenie klas odpowiedzialni byli wychowawcy. W roku szkolnym 1955/1956 wychowawcy klas licealnych II TPD aktywnie współpracowali z ZMP, uczestnicząc w zebraniach klasowych kół organizacji i współpracując nad uatrakcyjnieniem planów pracy¹¹⁸. Pomimo to, wizytatorzy podczas kontroli II TPD w styczniu 1956 r. stwierdzili, iż: „Postawa członków organizacji młodzieżowych DH i ZMP jest niepokojąca i wymaga dużej troski i wnikliwej analizy, by pracę tych organizacji skierować na właściwe tory”. Aby zmienić nastawienie członków organizacji młodzieżowych, polecono wprowadzić na zebraniach kół klasowych dyskusje nad książką, filmem i sztuką teatralną, jak również prowadzić spotkania z przodownikami pracy, działaczami rewolucyjnymi i członkami KPP¹¹⁹. W tym samym roku również w VI TPD zwracano uwagę na ZMP, które polecono otoczyć opieką, zwłaszcza w zakresie doboru odpowiednich zajęć i tematyki o treści ideologicznej oraz pomocy w przygotowaniu szkolenia ideologicznego¹²⁰.

Od września 1951 r. przy I TPD funkcjonowała świetlica utrzymywana początkowo z funduszy akcji socjalnej. Korzystało z niej łącznie 210 uczniów klas podstawowych i licealnych. Świetlica prowadziła zajęcia pozalekcyjne w kołach zainteresowań (początkowo 1), m.in.: 1) polonistyczno-recytatorskie, 2) wokalnie-muzyczne, 3) krajoznawcze, 4) historyczne, 5) wszechniczy radiowej, 6) języka francuskiego, 7) języka rosyjskiego, 8) fizyczno-chemiczne, 9) artystyczne, 10) robót ręcznych oraz 11) biologiczne¹²¹. Do końca grudnia 1951 r. wszyscy uczestnicy świetlicy korzystali bezpłatnie ze śniadań i obiadów. Sytuacja zmieniła się od 1 stycznia 1952 r., kiedy na skutek decyzji Ministerstwa Oświaty nastąpiła zmiana finansowania świetlic. Wówczas świetlice przy I TPD wyznaczono limit miejsc dla 115 dzieci z dożywianiem i dla 80 bez dożywiania. Kierownikiem świetlicy był Marian Bethier. Ograniczono wtedy także do 5 liczbę kół zainteresowań. Świetlica zajmowała się też urządzeniem wieczornic, akademii, poranków, zabaw wewnętrznych przy okazji świąt państwowych, robotniczych i międzynarodowych. Zespoły świetlicowe udzielały się wielokrotnie

¹¹⁵ APK, PWRN, sygn. 486, k. 226.

¹¹⁶ APK, TPD, sygn. 33, k. 205.

¹¹⁷ Tamże, k. 211.

¹¹⁸ APK, PWRN, 491, k. 233.

¹¹⁹ APK, PWRN, sygn. 493, k. 84–85.

¹²⁰ Tamże, k. 116.

¹²¹ APK, TPD, sygn. 33, k. 214.

w części oficjalnej i artystycznej akademii pozaszkolnych, dwukrotnie brano udział w wymianie kulturalnej między miastem a wsią¹²².

Bogatą działalność pozalekcyjną prowadziła również szkoła TPD na Rakowie. Uczniowie klas licealnych II TPD w roku szkolnym 1952/1953 brali udział w następujących kołach zainteresowań: deklamatorskim (klasy V–X, 15 członków), tańca i rytmiki (VIII–XI, 24 członków), radiotechników (X–XI, 15 członków), krajoznawczym (IX–X, 23 członków), biologicznym (IX–XI, 16 członków), chemików i matematyków (IX–X, 18 członków)¹²³.

Praca pozalekcyjna szkół znajdowała się w kręgu zainteresowań wizytujących szkoły. W II TPD po odbytej wizytacji stwierdzono, że warunkiem spełniania przez zajęcia pozalekcyjne swojej roli jest uatrakcyjnienie ich problematyki oraz kształcenie politechniczne i światopoglądowe. Dorobek zajęć pozalekcyjnych należało popularyzować wśród szerszego społeczeństwa przez wystawy, referaty i sprawozdania¹²⁴.

Ważną rolę spełniały działające przy szkołach komitety rodzicielskie, które nie tylko organizowały wsparcie materialne, ale aktywnie uczestniczyły w procesie wychowania młodzieży. Komitet Rodzicielski funkcjonujący przy I TPD udzielał pomocy w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych, pracując w trzech sekcjach. Sekcja ideologiczno-wychowawcza uczestniczyła i współorganizowała poranki i uroczystości. Sekcja walki o wyniki nauczania brała udział w posiedzeniach Rady Pedagogicznej, hospitowała lekcje, utrzymywała kontakt z rodzicami uczniów osiągających niezadowalające wyniki w nauce. Rodzice zorganizowali pomoc w nauce dla uczniów słabych, opiekowali się świetlicą, brali udział w pracach komisji stypendialnej i rekrutacyjnej. Ostatnia sekcja – imprezowo-gospodarcza – zajmowała się dożywianiem młodzieży, organizowała zabawy (noworoczna, 1-majowa, z okazji Międzynarodowego Dnia Dziecka i zakończenia roku szkolnego)¹²⁵. Komitet zajmował się również organizacją pomocy materialnej dla uczniów, urządzał zabawy dochodowe, fundował stypendia i śniadania dla niezamożnych uczniów oraz nagrody książkowe dla „przodowników nauki”, zbierał fundusze na remont nowego budynku szkolnego przy ulicy Narutowicza¹²⁶. Ze szkołą współpracował także Komitet Opiekunów, udzielając przede wszystkim pomocy materialnej oraz uczestnicząc w pracach komisji stypendialnej, rekrutacyjnej i w uroczystościach szkolnych¹²⁷. Komitet Rodzicielski działający w roku szkolnym 1952/1953 przy II TPD liczył 16 członków, z czego 5 partyjnych. Podobnie jak w I TPD oprócz pomocy mate-

¹²² Tamże, k. 214.

¹²³ APK, TPD, sygn. 30, k. 61.

¹²⁴ Tamże, k. 33.

¹²⁵ APK, TPD, sygn. 33, k. 221.

¹²⁶ APK, PWRN, sygn. 1134, k. 64.

¹²⁷ APK, TPD, sygn. 33, k. 221.

rialnej zajmował się sprawami wychowawczymi¹²⁸. W przededniu października 1956 r. współpraca dyrekcji szkół TPD z Komitetem Rodzicielskim osłabiła się, opierając się głównie na rodzicach partyjnych. Podczas zebrań z rodzicami omawiano zagadnienie jednolitego oddziaływania na młodzież domu i szkoły oraz świeckiego charakteru placówki¹²⁹.

* * *

Kształcenie i wychowanie w szkołach Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Częstochowie w tzw. okresie stalinowskim służyło realizacji sloganowych haseł oświaty tamtych lat, takich jak kształtowanie naukowego światopoglądu, czy wyrabianie moralności socjalistycznej, którymi nasycone były ówczesne treści nauczania. Za pomocą marksistowsko-leninowskich podstaw programów nauczania i uprzywilejowaniu młodzieży robotniczo-chłopskiej w dostępie do klas licealnych starano się urobić nową, posłuszną władzy inteligencję. Świecka średnia szkoła tepedowska, organizowana we współpracy z czynnikami partyjnymi, stanowiła szczególny rodzaj politycznego narzędzia władzy. Ideologizacja i upolitycznienie procesu dydaktyczno-wychowawczego przejawiały się tu wyjątkowo wyraźnie, dając o sobie znać zarówno podczas codziennych zajęć lekcyjnych, jak i uroczystości szkolnych.

Summary

The organization of education at the secondary level in the schools of the Society of Children's Friends in Czestochowa in the years 1948–1956

This article applies to schools under the management of the Society of Children's Friends that existed in Czestochowa during the Stalinist period. The author focused on education at the secondary level which was to serve the creation of brand new and obedient to the authority intelligence. This goal was intended to accomplish by the Marxist-Leninist curriculum content and preferential treatment of the working – class and peasant origin youth. The secular secondary schools of the Society of Children's Friends organized in the cooperation with the party members constituted a special kind of political power instruments. There manifested particularly clearly ideologization as well as politicization of the educational process what was seen during daily lessons and school celebrations.

¹²⁸ APK, TPD, sygn. 30, k. 60.

¹²⁹ APK, PWRN, sygn. 493, k. 114.